

УДК 159.9.019.4

В. Ю. Помилуйко

**АДАПТИВНІ Й НЕАДАПТИВНІ ПРОЯВИ ІНІЦІАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
ТА ЇХ ДІАГНОСТИКА КОНСУЛЬТАНТОМ-ПСИХОЛОГОМ**

У статті аналізуються методи діагностики ініціативності з позицій різних психологічних підходів. Був розроблений опитувальник, що значно спрощує процедуру діагностики досліджуваного феномена та відображає індивідуальні особливості його розвитку.

Ключові слова: ініціативність, діагностика ініціативності, інтегративний підхід, адаптивна ініціативність, неадаптивна ініціативність, адаптивні прояви ініціативності, неадаптивні прояви ініціативності.

Консультативна робота організаційних психологів полягає в наданні допомоги менеджерам і персоналу організацій з питань визначення шляхів оптимізації управлінської взаємодії, добору кадрів, оцінки їх професійної придатності. Проте, зміни у суспільстві обумовлюють переосмислення особистісних якостей, які притаманні професійним кадрам. Характеризуючи сучасну, адаптовану до сучасних умов особистість, наділяємо її такими якостями як цілеспрямованість, воля, рішучість, наполегливість, творчість, гнучкість, технологічність, здатність самостійно приймати рішення та брати за них відповідальність тощо. Така особистість також використовує свої можливості у повну силу, актуалізує власний потенціал, тобто є ініціативною. С. Зиньківська, Е. Карамова, О. Косачева, К. Нікітіна, А. П'ятинін, Н. Терських, О. Трошкін, М. Тучак, І. Цвелюх, Л. Шнейдер та ін. доводять, що ініціативність є професійно необхідною особистісною якістю для таких різних професій як підприємець, пожежник, міліціонер, лікар, психолог, вчитель, викладач, дизайнер та ін. Таким чином, перед психологом-консультантом в організаційній психології постає завдання вивчення та психодіагностики зазначеної особистісно-професійної якості. Проте, незважаючи на актуальність проблеми дослідження, феномен ініціативності у сучасній психології розроблений недостатньо.

У психолого-педагогічній літературі можна виділити різні підходи вивчення ініціативності та ініціативи:

– системний підхід, де ініціатива розглядається як форма соціальної активності, ініціативність – як системна якість особистості (Т. Коновалова, О. Погоніна);

– діяльнісний та особистісно-діяльнісний підходи, на основі положень єдності особистості та діяльності, свідомості та діяльності (К. Абульханова-Славська, В. Петровський, Л. Пашкіна, О. Старинська, О. Трошкін та ін.);

– когнітивний підхід, у межах якого ініціативність вивчається як інтелектуальна властивість особистості, котра тісно пов'язана зі здібностями індивіда (Д. Богоявленська, М. Левітов, І. Петухова, Л. Попов та ін.);

– компетентнісний підхід, де ініціативність – загальна (універсальна, надпрофесійна, ключова) компетенція, яка зустрічається у цілому ряді сучасних вітчизняних і зарубіжних професійних стандартів (І. Попова);

– епігенетичний підхід, згідно положень якого, ініціатива – обов'язкова якість, що формується на певному етапі розвитку особистості, а саме, у дошкільному віці (Е. Еріксон);

– багатомірно-функціональний підхід до аналізу базових якостей особистості з позиції цілісної єдності динамічного, емоційного, регулятивного, цільового (установчо-цільового), мотиваційного, когнітивного, продуктивного (результативного) і рефлексивного компонентів (О. Крупнов і його послідовники В. Байков, С. Зиньківська, Е. Карамова, І. Кезикова, К. Нікітіна, А. Польська, О. Полянська, А. П'ятинін, Л. Яцян та ін.).

Вивчення ініціативності в межах зазначених підходів відбувалося за допомогою лабораторних експериментів (К. Абульханова-Славська, В. Петровський) та цілого комплексу діагностичних методик, де досліджувалися окремі складові ініціативності, відповідно до її структури. Відмітимо дослідження Д. Богоявленської та О. Крупнова, присвячені проблемі створення універсальної методики діагностики ініціативності. “Тест-опитувальник *ініціативності*” (автор О. Крупнов) складається з низки тверджень у відповідності з ознаками гармонійних і агармонійних змінних компонентів ініціативності. Проте у психологічній науці немає єдності щодо визначення структури ініціативності, що пояснює відсутність досліджень з використанням зазначеної методики представниками інших психологічних підходів. За допомогою методики “Креативне поле” (автор Д. Богоявленська) можна визначити здатність проявляти ініціативу в інтелектуальній діяльності (інтелектуальна активність). Під креативним полем вченою розуміється незвичайна шахова дошка, що немов згорнута у трубку. Також зазначимо, що одним із основних принципів зазначеної методики є довготривалість експерименту. Однак у роботі психологів-консультантів організаційної психології часто немає можливості забезпечити виконання зазначеного принципу. Наприклад, у процесі добору кадрів необхідно оперативно діагностувати не лише особливості становлення їх ініціативності, але і рівень розвитку інших особистісно-професійних якостей. З ціллю спростити процедуру діагностики досліджуваного феномена, обґрунтуємо теоретико-методологічну основу створення методики.

В основу нашого дослідження було покладено інтегративний підхід, концепції якого об'єднують наукові положення різних теорій. При цьому з однаковою мірою беруться до уваги найбільш конструктивні положення як визнаних, так і сучасних, реально випробуваних науковцями концептуальних парадигм. Враховуючи основні принципи зазначеного підходу (принцип цілісності та інтеграції, принцип розвитку, принцип позитивності, принцип природовідповідності), розглядаємо ініціативність як інтегративне особистісне утворення, яке характеризується надситуативною активністю та спрямованістю на досягнення певних цілей, які вимагають вольових зусиль для їх реалізації. Ініціатива – окремий прояв ініціативності; прагнення активно діяти, випереджати зовнішні вимоги.

Було простежено, що у більшості робіт ініціативність розглядається як “позитивна”, життєвонеобхідна риса, яку важливо розвивати. Проте, як показують дослідження, вона може мати не лише конструктивний, але й деструктивний характер. Підґрунтям для поділу ініціативності на адаптивну та неадаптивну слугували ідеї В. Петровського. Вченим виявлений цілий ряд неадаптивних явищ, неспівпадань, які пронизують усі сфери буття людини та проявляються у предметній діяльності, спілкуванні, самосвідомості та її ставленні до світу загалом. Неадаптивність, за В. Петровським, полягає в тому, що між ціллю та результатом активності індивіда складаються суперечливі відносини: намір не збігається з дією, задумка – з втіленням, збудник до дії – з її результатом. Відповідно, адаптивність визначається вченим як узгодженість між цілями та досягнутими результатами [4].

Проте, на відміну від В. Петровського, який вважав, що будь-яка надлишкова діяльність є неадаптивною (у сенсі “недоцільною”) можемо стверджувати, що у сучасному суспільстві діяльність за межами заданого (коли вона має позитивну спрямованість) є як ніколи актуальною. Так, суспільно спрямована ініціативність є однією із провідних професійно важливих якостей індивіда. Вона постійно заохочується роботодавцями, є соціально бажаною якістю. Досягнувши успіхів у професійній діяльності, індивід може краще задовольнити не лише вищі потреби, але і дефіцитарні стани.

Так, під адаптивною ініціативністю розуміємо гармонійну вольову особистісну якість, яка характеризується вільною надситуативною активністю, спрямованою на втілення творчих задумів, новаторських ідей, що мають позитивну особистісну і суспільну значущість та узгоджуються із способами їх реалізації.

Неадаптивність, у нашому розумінні, є невідповідність між цілями та способами їх досягнення, а тому і результатами діяльності. Причиною такої невідповідності може бути недостатній розвиток вольових якостей, залежність від оточення, невміння знаходити раціональні шляхи, методи реалізації запланованого та передбачати наслідки дій тощо. Тоді індивід

просто вимушений відмовитися від задуманого через власну “неспроможність” втілити це в життя. Також варто звернути увагу на цілі діяльності, які можуть мати як позитивну, суспільну спрямованість, так і навпаки. Вважаємо, що людина як соціальна істота повинна рахуватися із нормативами суспільства (враховуючи при цьому і власні інтереси та принципи), а не йти всупереч їм. Тому неадаптивними також є цілі, які мають “негативну”, асоціальну спрямованість. Адаптивна та неадаптивна ініціативність є глобальними видами ініціативності, які включають у себе інші її різновиди, які були досліджені нами раніше та детально описані у науковій публікації “Види ініціативності та їх класифікація”[8] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Різновиди адаптивної та неадаптивної ініціативності

Види ініціативності		Критерії, на основі яких відбувся поділ
Адаптивна ініціативність	Неадаптивна ініціативність	за тенденціями функціонування цілеспрямованої системи (за узгодженістю між цілями та способами їх реалізації)
автономна	залежна	за ступенем самостійності та впливу оточення
просоціальна	асоціальна	за соціальною спрямованістю
конструктивна	деструктивна	за ступенем творчості
інтелектуальна	алогічна	за осмисленістю
практична	словесна	за характером протікання

Так, автономний, просоціальний, конструктивний, інтелектуальний, практичний різновиди ініціативності є адаптивними, а залежний, асоціальний, деструктивний, алогічний, словесний – неадаптивними. В основу поділу ініціативності навільну і залежну була покладена ідея, що багато людей здатні проявляти ініціативу лише тоді, коли їх підтримують інші (залежна ініціативність), хоча інші можуть бути незалежними від думки оточення (автономна або вільна ініціативність).

Теоретичною основою поділу ініціативності на просоціальну та асоціальну слугували дослідження С. Тетерського. Так, ініціативність може мати як просоціальну спрямованість (постійна готовність співчувати, співпереживати, безкорисно допомагати; готовність відгукнутися та зрозуміти близьких), так і асоціальну (емоційна неприязнь, байдужість до справ та стану інших людей, антигуманні вчинки, пригнічення слабких, прояв жорстокості, заздрості) [5].

Поділяємо думку О. Трошкіна, що “фундаментом для творчої ініціативності є репродуктивні елементи діяльності, а творчість надбудовується над певними стереотипами” [6]. Тобто, за певних умов відтворювальна ініціативність може перейти у творчу, що є вищим рівнем її

розвитку. Так, виділяємо відтворювально-творчий (або конструктивний) вид ініціативності, оскільки неможливо чітко розмежувати відтворювальну та творчу ініціативності на два окремі види. Особливої уваги також заслуговують дослідження ініціативності О. Харіна [3], який, крім творчого та репродуктивного видів ініціативності, виділив третій, – деструктивний. Останній вид ініціативності є дезорганізованим, в соціальному плані має шкідливий, не творчий, руйнівний, нігілістичний характер. Отже, конструктивна ініціативність спрямована на створення нових елементів та створення основи для подальшого розвитку, а деструктивна – на зруйнування, спрощення вже існуючого.

Після виділення інтелектуальної ініціативності як окремого виду постало питання чи може вона бути неінтелектуальною. К. Абульханова-Славська наголошувала на тому, що “максимум активності, проявленої в неадекватній формі, залишається поза логікою подій і нічого не змінює” [1, 23].

За характером протікання подіємо ініціативність на словесну та практичну. Словесна ініціативність характеризується досить швидким висуванням та великою кількістю ідей, що пропонуються, нестійкістю та непослідовністю їх реалізації. Особистості з практичним видом ініціативності властиве вміння спланувати процес реалізації ідей, обдуманість кожного етапу та послідовність дій. Індивід може як пропонувати і втілювати власні ідеї, так і продуктивно реалізовувати чужі задуми.

З метою виявлення адаптивних і неадаптивних проявів ініціативності та здатності виходити за межі ситуації був розроблений опитувальник “Виявлення неадаптивних проявів ініціативності”, що складається з двох частин. У першій частині методики підібрані дихотомічні запитання, які, на нашу думку, є більш доцільними для визначення адаптивних / неадаптивних проявів ініціативності, оскільки долають небажання робити вибір. Відповіді на питання опитувальника оцінюються за шкалами, відповідно визначеним основним адаптивним / неадаптивним проявам ініціативності (шкала “вільна – залежна ініціативність”, шкала “соціальна – асоціальна ініціативність”, шкала “конструктивна – деструктивна ініціативність”, шкала “інтелектуальна – алогічна ініціативність”, шкала “практична – словесна ініціативність”). У методиці також є окрема шкала “надситуативна – ситуативна активність” (частина Б) для оцінки здатності / нездатності респондентів виходити за межі ситуації. Відповіді на питання другої частини опитувальника оцінюються за чотирьох ступінчастою шкалою.

В інструкції опитувальника (частина А) пропонувалися твердження, з якими досліджувані погоджувалися чи не погоджувалися. В разі виникнення респондентів труднощів при виборі відповіді на питання методики, радилося обирати той варіант, що більше відповідає їх теперішньому стану, а не той, до якого вони прагнуть.

Текст опитувальника (частина А)

1. Я завжди готовий допомагати іншій людині.
2. Завжди керуюся принципом: “сказав, – зробив”.
3. Я зазвичай досить швидко висуваю велику кількість ідей, проте не вмію спланувати процес їх реалізації.
4. Інколи можу зробити щось “на зло” іншим людям і собі.
5. Я ціную творчу працю інших людей.
6. Не можу приймати важливі рішення, не порадившись із друзями або батьками.
7. Я активно беру участь у соціальному житті своєї групи.
8. Вважаю недоцільним присвячувати свій час іншій людині, якщо є повно і своїх проблем.
9. Я можу відмовитися від задуманого, якщо цьому не сприяють умови.
10. Я – практик. Я можу як пропонувати і втілювати власні ідеї, так і продуктивно реалізовувати чужі задуми.
11. Коли я будую плани, то спочатку впевнююсь, що зможу їх реалізувати.
12. Багато творчих ідей були мною спрощені.
13. Я виконую задумане навіть тоді, коли мене не підтримають оточуючі.
14. Я постійно виявляю інтерес та дружелюбність до оточуючих.
15. Можу щось зробити, не подумавши.
16. Мені набагато легше придумати прогресивну ідею, ніж її реалізувати.
17. Я завжди тверезо оцінюю ситуацію перш, ніж почати діяти.
18. Люблю створювати щось нове.
19. Я більше орієнтуюся на цінності кумирів та значущих для мене людей, ніж на загальнолюдські цінності та ідеали.
20. Мені подобається знаходити неординарні рішення проблемних ситуацій.
21. Я не залежу від впливу оточення.
22. Фрази “не словом, а ділом”, або “і словом і ділом”, – це про мене.
23. Я не дуже уважний до інших думок, особливо до тих, які протилежні моїм.
24. Не люблю довго розмірковувати про те, що я маю зробити.
25. Коли я приймаю рішення, то враховую інтереси інших.
26. Я так багато розказую про свої новаторські ідеї, що потім не вистачає сил для їх реалізації.
27. Проявляю ініціативу навіть у несприятливих умовах.
28. Я чітко усвідомлюю власні цілі, а моя діяльність спрямована на їх реалізацію.
29. Мені важко проявляти ініціативу тоді, коли її не підтримують інші.
30. Я вважаю, що кожен повинен вирішувати свої проблеми, а не скидати їх на чужі плечі.

31. Часто, коли знайомий пропонує новаторську ідею, я вказую на її вади та труднощі, які можуть виникнути в процесі її реалізації.
32. Я часто змінюю власну думку, якщо оточуючі її не розділяють.
33. У складних ситуаціях виявляю послідовність.
34. Не люблю дарма кидати слів на вітер і завжди виконую обіцянки.
35. Часом мої дії мають руйнівний характер.
36. Я можу витратити велику кількість часу для людини, яка потребує моєї підтримки.
37. У справах зазвичай проявляю новаторство.
38. При виконанні будь-якої роботи я оцінюю не лише її кінцеві результати, але й ті, котрі отримано в процесі роботи.
39. В процесі реалізації своїх задумів я проявляю самостійність.
40. Іноді буває, що я розказую знайомим про свої плани, а потім не реалізую задумане.
41. Інколи мені хочеться щось зламати або розбити.
42. Я не кидаю розпочату справу, навіть, якщо не отримую належної підтримки від друзів та батьків.
43. Мене не особливо цікавить стан та справи інших людей.
44. Я можу багато розповідати про свої ідеї та плани, проте не втілювати їх у життя.
45. Інколи пропоную те, про що потім шкодую.
46. Я вважаю себе творчою особистістю.
47. Часто моя активність залежить від зовнішньої оцінки.
48. Я завжди докладаю максимум зусиль, щоб реалізувати озвучену мною ідею.
49. Інколи роблю не логічні дії.
50. У дитинстві, коли я бачив щойно посаджене дерево, то мені хотілось його зламати.

У частині Б опитувальника пропонувалося дати відповіді на питання за наступною шкалою: “так”, “скоріше так”, “скоріше ні”, “ні”.

Текст опитувальника (частина Б)

51. Коли мені потрібно виконати якесь доручення, то я намагаюся не виходити за межі своїх обов'язків.
52. Вважаю, що надлишкова діяльність – це лише даремна трата часу та зусиль.
53. Маю багато творчих, неординарних ідей і задумів, які я продуктивно реалізую.
54. Я не відчуваю внутрішньої потреби робити щось нове, неординарне.
55. Я часто виконую більше, ніж вимагається.
56. У будь-якій ситуації шукаю можливість проявити себе, реалізувати власні можливості.

57. Знайомі вважають мене пасивною людиною.
58. Часто саме я є ініціатором різних справ.
59. Я активний лише тоді, коли у цьому є необхідність.
60. Люблю виходити “за межі” ситуації та вважаю, що деякі обмеження люди встановлюють для себе самі.
61. Я не беру на себе лишніх зобов’язань.
62. Намагаюся реалізувати власний потенціал повною мірою.

Аналіз результатів

Частина А. Відповіді на перелічені №№ питань оцінюються наступним чином: так = 1; ні = - 1.

Шкала “вільна – залежна ініціативність” – 13, 21, 27, 39, 42.

Шкала “соціальна – асоціальна ініціативність” – 1, 7, 14, 25, 36.

Шкала “конструктивна – деструктивна ініціативність” – 4, 18, 20, 37, 46.

Шкала “інтелектуальна – алогічна ініціативність” – 11, 17, 28, 33, 38.

Шкала “практична – словесна ініціативність” – 2, 10, 22, 26, 34.

Відповіді на перелічені №№ питань оцінюються наступним чином: ні = 1; так = - 1.

Шкала “вільна – залежна ініціативність” – 6, 9, 29, 32, 47.

Шкала “соціальна – асоціальна ініціативність” – 8, 19, 23, 30, 43.

Шкала “конструктивна – деструктивна ініціативність” – 12, 31, 35, 41, 50.

Шкала “інтелектуальна – алогічна ініціативність” – 4, 15, 24, 45, 49.

Шкала “практична – словесна ініціативність” – 3, 16, 40, 44, 48.

Частина Б. Відповіді на перелічені №№ питань оцінюються наступним чином: так = 4, скоріше так = 3, скоріше ні = 2, ні = 1.

Шкала “надситуативна – ситуативна активність” – 53, 55, 56, 58, 60, 62.

Відповіді на перелічені №№ питань оцінюються наступним чином: так = 1, скоріше так = 2, скоріше ні = 3, ні = 4.

Шкала “надситуативна – ситуативна активність” – 51, 52, 54, 57, 59, 61.

Підрахуйте загальну кількість балів за кожною шкалою.

У частині А за кожною шкалою можна набрати від (-10) до 10 балів, де мінусові значення вказують на неадаптивний вид ініціативності та міру її прояву. Результати методики за шкалою “надситуативна – ситуативна активність” (частина Б), рівні або більші 40 балів, свідчать про здатність респондентів виходити за межі ситуації, їх надситуативну активність. Результати в діапазоні від 31 до 39 балів вказують на прагнення досліджуваних активно діяти, випереджати зовнішні вимоги. Результативід 22 до 30 балів – індикатори ситуативної активності, і, нарешті, показники менші або рівні 21 балу – свідчення пасивності досліджуваних.

За допомогою вищезазначеної методики було проведено декілька спеціальних циклів дослідження на вибірці 214 чоловік. В одному із досліджень, було умовно виділено 5 груп із респондентів, відповідно до їм властивим неадаптивним проявам (якщо досліджуваний мав декілька

неадаптивних проявів ініціативності, то він одночасно міг належати до декількох груп) з метою визначення причин виникнення неадаптивних проявів ініціативності. Так, у групі з асоціальними неадаптивними проявами ініціативності було простежено, що вони властиві респондентам із низьким рівнем розвитку соціальної адаптивності і часто з низьким рівнем соціальної активності та моральності.

Прояви неадаптивної ініціативності за шкалою “вільна-залежна ініціативність” можна пояснити недостатнім розвитком самостійності, легкою навіюваністю, невпевненістю у власних силах, несміливістю тощо. За результатами експерименту досліджуваним із залежним неадаптивним проявом також часто характерний низький рівень розвитку вольової саморегуляції.

Респонденти із деструктивними неадаптивними проявами ініціативності часто мають низький рівень розвитку вольової саморегуляції та соціалізації. У них також може спостерігатися яскраво виражена домінуюча мотиваційна тенденція запобігання невдачам. За дослідженнями К. Фопеля в основі деструктивної поведінки лежить протистояння учасника оточуючим, небажання брати на себе відповідальність; захищати свою індивідуальність; не піддавати сумнівам старі уявлення про себе; уникати неприємних відчуттів; маніпулювати іншими [7].

За результатами експерименту, досліджувані з “алогічними” неадаптивними проявами зазвичай мають низький рівень інтелектуальної активності та здатність до рефлексії. Також відмітимо, що значна кількість респондентів мають низький рівень мотивації досягнення. Можемо зробити висновок, що алогічні неадаптивні прояви ініціативності можуть бути спричинені сукупністю чинників: наприклад, невміння адекватно оцінити власні можливості, уникання розумової напруги, орієнтація на невдачу тощо.

Неадаптивну словесну ініціативність, не підкріплену подальшими діями, у більшій половині досліджуваних можна пояснити низьким рівнем розвитку вольової саморегуляції. Також причиною може бути не розвинена здатність до рефлексії, коли досліджувані не можуть реалізувати задумане через власну невідповідну оцінку своїх сил. Зазначимо, що ми наводимо лише окремі причини виникнення неадаптивних проявів ініціативності, які були виділені внаслідок теоретичного аналізу та обробки результатів експерименту і потребують подальших досліджень.

Таким чином, розроблений опитувальник значно спрощує процедуру діагностики ініціативності менеджерів і персоналу організацій, дає змогу оцінити їх професійну придатність, здатність до понаднормової роботи, можливість їх залучення до роботи у сфері “людина–людина”.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. О путях построения типологии личности // Психологический журнал. – 1983. – Т.4. – № 1.

2. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону: 1983.
3. Диалектика социальной инициативы / под ред. Харина Ю.Н. – Минск: Беларусь, 1986.
4. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
5. Тетерский С.В. Воспитание социальной инициативности детей и молодежи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Тетерский Сергей Владимирович. – Тамбов: 2004.
6. Трошкін О.В. Педагогічні умови розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : 13.00.04 / Трошкін Олександр Васильович. – Луганськ: 2004.
7. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика ; [пер. с нем]. – 2-е изд. – Москва: Генезис, 2004.
8. Шапран В.Ю. Види ініціативності та їх класифікація // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: [науково-теоретичний збірник]. – Переяслав-Хмельницький: 2011. – Вип. 21.

V. Pomyliuko. Adaptive and non-adaptive expressions of initiative and their diagnostics by counseling psychologist.

The author examines the methods of diagnosis of initiative from the standpoint of different psychological approaches. Questionnaire was developed, which greatly simplifies diagnostic study of the phenomenon and reflects the specifics of its development.

Key words: *initiative, diagnostic of initiative, integrative approach, adaptive initiative, non-adaptive initiative, adaptive expressions of initiative, non-adaptive expressions of initiative.*

УДК 159.923.38

О. В. Руденко

ПІЗНАВАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В МУЗИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проведено аналіз суті, значення та особливостей прояву психічних пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, уяви та мислення) у музичній діяльності. Обґрунтовано важливість їх використання у консультативній практиці з музичного розвитку особистості.

Ключові слова: *музичні відчуття, музичне сприймання, музична пам'ять, увага, уява, музично-слухові уявлення, музичне мислення, слухач, виконавець, композитор.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що музика може здійснювати значний вплив на людину – на її особистісну, соціальну, інтелектуальну сфери, на психофізіологічний розвиток особистості. Значення музики в житті